

ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО

УДК 346.3: 347.42: 346.542

DOI 10.31558/2786-5835.2022.2.12

Бломєстнов Олександр Юрійович,

здобувач ступеня «Доктор філософії»

Донецького національного університету імені Василя Стуса

ЕФЕКТИВНІСТЬ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА СУДОВИЙ ЗАХИСТ СУБ'ЄКТАМИ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Стаття присвячена дослідженню питань ефективної реалізації права на судовий захист суб'єктами господарювання. Пошук напрямів удосконалення законодавчого врегулювання цих відносин здійснюється шляхом доопрацювання чинників, які впливають на ефективну реалізацію права на судовий захист суб'єктами господарювання. У статті аналізуються законодавчі тенденції до розширення переліку можливих способів захисту порушених прав у господарській сфері, розглядаються новели господарського процесуального законодавства. На основі практики Європейського суду з прав людини та матеріалів вітчизняної судової практики досліджуються проблеми обрання та застосування ефективних способів судового захисту в умовах реформування господарського судочинства. Вважається важливим при обранні способу судового захисту враховувати також фактор дотримання балансу між видом, ступенем небезпечності, обсягом шкідливих наслідків посягань на право (порушення, невизнання, оспорювання) з боку відповідача та обраним позивачем способом захисту з погляду його співмірності із зазначеними показниками відповідності посяганню і належному правовому закріпленню (в контексті принципу правової визначеності поведінки і передбачуваності її наслідків). Робиться висновок про те, що хоч обрання належного способу захисту позивачем має визначальне значення для ефективності судового захисту та забезпечує успішну реалізацію права на судовий захист, водночас на результати захисту в судовому порядку впливають й інші чинники, що визначають ефективність реалізації права на судовий захист суб'єктами господарювання, а саме: зміст і якість законодавчих норм; процесуально-правовий механізм відновлення порушеного права, передбачений процесуальним законодавством; судова діяльність, яка впливає на хід процесу та результати судового розгляду господарської справи.

***Ключові слова:** регулювання суспільних відносин; господарсько-правова відповідальність; захист прав та інтересів суб'єктів господарювання; ефективний судовий захист, суб'єкт господарювання.*

Постановка проблеми. Здійснення господарської діяльності неможливе без виникнення спорів і конфліктів між учасниками господарських відносин, для розв'язання яких вони часто звертаються до суду. Ефективна реалізація права на судовий захист залежить значною мірою від досконалості порядку здійснення правосуддя з вирішення господарських спорів. Правосуддя має на меті забезпечення максимально ефективного поновлення в правах та інтересах, а передбачені процесуальним законом підстави для звернення за захистом у рамках господарського судочинства мають забезпечувати можливість реалізувати право на судовий захист у повному обсязі. Норма ч. 1 ст. 2 Господарського про-

цесуального кодексу України (далі – ГПК України) визначає завдання господарського судочинства як справедливе, неупереджене та своєчасне вирішення судом спорів, пов'язаних зі здійсненням господарської діяльності, та розгляд інших справ, віднесених до юрисдикції господарського суду, для ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб, держави. Така позиція вітчизняного законодавства цілком відповідає міжнародній концепції про мету судового захисту. Зокрема, у ст. 8 Загальної декларації прав людини 1948 року [1] передбачено право кожного на ефективне поновлення в правах компетентними національними судами у випадках порушення основних прав, наданих Конституцією або Законом. Право на ефективний засіб захисту закріплено також у Міжнародному пакті про громадянські та політичні права (ст. 2) і в Конвенції про захист прав людини та основних свобод (ст. 13) [2].

Питання підвищення рівня ефективності судового захисту є важливими як для правозастосовної практики, так і для розвитку теоретичних досліджень, у площині яких здійснюється аналіз правових відносин з реалізації права на судовий захист суб'єктами господарювання, пошук шляхів удосконалення законодавчого врегулювання цих відносин. З метою досягнення більшої ефективності судового захисту у світовій практиці спостерігається тенденція до розширення переліку можливих способів захисту порушених прав. Таким самим шляхом рухається і українське законодавство: у Законі України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» запроваджено нові процесуальні процедури до ГПК України, що розширюють варіативність процесуальної поведінки та створюють нові можливості для судового захисту. Водночас положеннями, що потребують додаткової наукової уваги, на наш погляд, залишаються питання виявлення та дослідження основних чинників, що впливають на ефективність реалізації права на судовий захист суб'єктами господарювання, зокрема і питання, чи впливає обраний спосіб захисту на фактичну реалізацію захисту порушеного права в господарській справі і досягнення його мети.

Ступінь наукової розробки. Широка проблематика судового захисту у господарській сфері, зокрема і щодо особливостей обрання та застосування ефективних способів судового захисту в умовах реформування господарського судочинства, досліджувалася в працях О. Беяневич, І. Бородіна, О. Вершиніна, О. Ільницького, І. Коваль, О. Музи, Л. Ніколенко, В. Петруні, О. Подцерковного, Д. Притики, М. Смоковича та інших вчених. Попри ґрунтовні дослідження можна відзначити, що у наукових працях поза увагою залишається аналіз чинників, які впливають на ефективність реалізації права на судовий захист суб'єк-

тами господарювання, що вимагає подальших наукових пошуків у цьому напрямі задля більш повного і комплексного дослідження проблем ефективності судового захисту.

Мета цієї статті полягає в доопрацюванні чинників, які впливають на ефективну реалізацію права на судовий захист суб'єктами господарювання.

Виклад основного матеріалу. Під захистом права у судовій практиці зазвичай розуміється державно-примусова діяльність, спрямована на відновлення порушеного права суб'єкта правовідносин та забезпечення виконання юридичного обов'язку зобов'язаною стороною [3]. З погляду теоретико-прикладних досліджень захист прав розглядається як матеріально-процесуальний інститут, сукупність норм, що визначають форми, терміни і способи відновлення порушених прав та інтересів, а також їх захист від порушень [4; с. 62].

Верховенство права, як основоположний принцип господарського судочинства, визначає спрямованість судочинства на досягнення справедливості та надання ефективного захисту усім учасникам господарських відносин. У ст. 13 «Право на ефективний засіб юридичного захисту» Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року передбачено, що кожен, чий права та свободи, визнані в цій Конвенції, було порушено, має право на ефективний засіб юридичного захисту в національному органі, навіть якщо таке порушення було вчинене особами, які здійснювали свої офіційні повноваження [2].

Конституція України визнає право кожного будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань (ст. 55 Конституції України). Це конституційне право не може бути скасоване або обмежене. Право на судовий захист забезпечується конституційними гарантіями здійснення правосуддя судами, утвореними на підставі Конституції України, та у визначеному законом порядку. Конституційний Суд України зазначив, що правосуддя за своєю суттю визнається таким лише за умови, що воно відповідає вимогам справедливості і забезпечує ефективне поновлення в правах [5].

Оскільки Конституція України закріпила основні засади судочинства, ці засади можна визнати конституційними гарантіями об'єктивного права на судовий захист, які містять такі складові, як: право на звернення до суду за захистом; порушення справи у господарському суді; швидкий неупереджений розгляд справи незалежним судом; реальне виконання судового рішення; можливість апеляційного та касаційного оскарження.

Господарський кодекс України (далі – ГК України) у ст. 20 передбачає гарантії і способи захисту прав і законних інтересів суб'єктів господарювання. Для забезпечення ефективного захисту прав, свобод та інтересів суб'єктів господарювання ГПК України передбачено низку спеціальних процесуальних га-

рантій, а саме: особливе завдання та принципи господарського судочинства (ст. 2 ГПК України), недійсність відмови від права на звернення до господарського суду (ст. 4 ГПК України), способи судового захисту (ст. 5 ГПК України), форми господарського судочинства (ст. 12 ГПК України) та ін. Установлені законом норми, які забезпечують здійснення завдань правосуддя, надають учасникам процесуальні права та покладають на державні органи обов'язки із забезпечення реалізації цих прав: права на справедливий і незалежний суд, права на доступ до суду, права на виконання рішення суду, розгляд справи судом упродовж розумного строку та ін.

Здійснюючи аналіз ефективності реалізації права на судовий захист суб'єктами господарювання, звернемося до особливостей змісту самого поняття «ефективність». Загалом поняття «ефективність» можна віднести до оціночних категорій, дослідники пов'язують започаткування його вжитку у гуманітарних науках з роботами Вільяма Петі (1623–1687 рр.) – англійського економіста, засновника класичної політекономії, основоположника трудової теорії вартості та глави школи фізіократів, та французького економіста Франсуа Кене (1694–1774 рр.), які вживали цей термін у значенні «результативності» та використовували його для оцінки тих чи інших урядових чи приватних заходів залежно від того, сприяли ті чи ні пожвавленню економічного життя [6, с. 207–210].

Сучасна правова наука характеризує поняття «ефективність» у таких значеннях: 1) співвідношення між метою та фактично досягнутим результатом; 2) функціонально-цільовий підхід; 3) здатність приводити суспільні відносини до позитивних результатів [7; с. 7–10]. У правовій процесуальній сфері під поняттям «ефективність» зазвичай розуміється оцінка досягнення законодавчо закріпленої мети і завдань правосуддя, часто цей термін застосовується для характеристики результатів судової діяльності.

Важливе значення мають дослідження П. М. Рабіновича, який розрізняє загальну та юридичну ефективність правового регулювання. Юридична ефективність наявна, коли внаслідок прийняття нормативно-правового акта настають саме юридичні наслідки, що пов'язані із внесенням змін до правового становища суб'єкта. Загальна ефективність передбачає реальні зміни у суспільних відносинах, які наявні внаслідок впровадження нормативно-правового акта, і забезпечується певними чинниками: ефективністю самого нормативного акта; ефективністю процедурно-процесуального механізму застосування нормативно-правового акта; ефективністю діяльності щодо застосування і реалізації такого акта [8; с. 150–151].

Статтею 13 Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод «Право на ефективний засіб юридичного захисту» встановлено, що кожен, чий права та свободи, визнані в цій Конвенції, було порушено, має право на ефек-

тивний засіб юридичного захисту в національному органі, навіть якщо таке порушення було вчинене особами, які здійснювали свої офіційні повноваження. У рішенні Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) у справі «Дорани проти Ірландії» зазначено, що поняття «ефективний засіб» передбачає запобігання порушенню або припиненню порушення, а так само встановлення механізму відновлення, поновлення порушеного права. У рішенні ЄСПЛ у справі «Салах Шейх проти Нідерландів» надається таке визначення ефективного засобу – це запобігання тому, щоб відбулося виконання заходів, які суперечать Конвенції, або настала подія, наслідки якої будуть незворотними [9]. А у рішенні по справі «Пантелеєнко проти України» від 29.06.2006 ЄСПЛ зазначив, що засіб юридичного захисту має бути ефективним як на практиці, так і за законом [10]. При вирішенні справи «Каїч та інші проти Хорватії» (рішення від 17.07.2008) Європейський суд з прав людини вказав, що для Конвенції було б неприйнятно, якби стаття 13 декларувала право на ефективний засіб захисту, але без його практичного застосування. Отже, практика ЄСПЛ визнає обов'язковим практичне застосування ефективного механізму захисту, оскільки тільки такий підхід відповідає принципу верховенства права [11].

У ГПК України поняття «ефективність захисту» з'явилося з прийняттям нової редакції цього Кодексу у 2017 році, та отримало закріплення у ст. 2 «Завдання та основні засади господарського судочинства». При прийнятті процесуальних рішень і застосуванні будь-яких процесуальних норм суд має керуватися насамперед основним завданням судочинства, яким є – ефективний захист прав та інтересів особи. Ефективний судовий захист часто пов'язується з правильно обраним (ефективним, належним) способом судового захисту [12, с. 47–49], і це не випадково, оскільки вибір ефективного способу судового захисту прав та законних інтересів суб'єктів господарювання прямо впливає на можливість і результат реалізації права на судовий захист. Аналіз чинного законодавства дає підстави констатувати відсутність законодавчого визначення поняття «спосіб захисту». О. Л. Грицаєнко цілком слушно звертає також увагу на відсутність визначень та уніфікації термінів: у міжнародних актах застосовується термін «засоби захисту», водночас в Україні використовується поняття «способи захисту», які більшість науковців та практиків ототожнюють, оскільки на законодавчому рівні ці поняття не визначені [13; с. 53–58].

Важливо з'ясувати, як впливає правильність та ефективність обраного способу судового захисту прав суб'єктів господарювання на результат вирішення господарської справи та поновлення становища суб'єкта господарювання, чий права чи законні інтереси були порушені, невизнані або оспорені. В. В. Петруня, досліджуючи поняття та систему способів захисту прав суб'єктів господарювання, запропонувала систему критеріїв – умов обрання належного та ефек-

тивного способу захисту прав суб'єктів господарювання: 1) відповідність способу захисту змісту порушеного права, характеру його порушення та наслідкам, спричиненим цим порушенням; 2) відповідність законодавству, договору, принципам права та призначенню судового захисту; 3) доцільність та ефективність; 4) адекватність (співрозмірність, еквівалентність) стосовно правопорушення; 5) наявність механізму реалізації (виконання); 6) недопущення порушення прав та інтересів інших суб'єктів [14, с. 11].

І. Ф. Коваль запропонувала при обранні способу захисту враховувати такі критерії ефективності способу захисту: спосіб захисту має відповідати правовій природі і змісту права або інтересу, що порушені; характеру дій, якими вони порушені; наслідкам, що спричинені цим порушенням; меті, яку бажає досягти позивач; та враховувати можливість примусової реалізації способу захисту [15, с. 45].

Щоб спосіб судового захисту вважався ефективним, важливим, на наш погляд, важливе дотримання балансу між видом, ступенем небезпечності, обсягом шкідливих наслідків посягань на право (порушення, невизнання, оспорування) та обраним позивачем способом захисту з погляду його співмірності з вищевказаними показниками, відповідності посяганню і правовому закріпленню (в контексті принципу правової визначеності поведінки і передбачуваності її наслідків). Також спосіб захисту не має суперечити імперативним засадам права, бути спрямованим на зловживання правом на захист.

Спосіб захисту має бути спрямованим на повернення прав і обов'язків між позивачем і відповідачем у межі правового поля, співрозмірним неправомірній поведінці відповідача та стосуватися виключно тих дій (бездіяльності) відповідача, які визнані чинним законодавством як правопорушення (це виключно для застосування заходів відповідальності). Певною мірою на забезпечення дотримання такого балансу спрямовані принципи змагальності та пропорційності, адже сторони мають доступ до рівних процесуальних можливостей захисту, а суд визначає в межах, встановлених ГПК України, порядок здійснення провадження у справі, враховуючи: завдання господарського судочинства; забезпечення розумного балансу між приватними й публічними інтересами; особливості предмета спору; ціну позову; складність справи; значення розгляду справи для сторін, час, необхідний для вчинення тих чи інших дій, розмір судових витрат, пов'язаних із відповідними процесуальними діями, тощо (ст. 15 ГПК України).

Вирішуючи спір, суд повинен надати об'єктивну оцінку наявності порушеного права чи інтересу на момент звернення до господарського суду, а також визначити, чи відповідає обраний позивачем спосіб захисту порушеного права тим, що передбачені законодавством, та чи забезпечить такий спосіб захисту відновлення порушеного права позивача. На практиці наявні випадки

відмови у задоволенні позовних вимог, а – фактично відмови у захисті порушеного права особи через неправильне обрання позивачем способу захисту порушеного права або відсутність законодавчого регулювання цього питання. У Постанові Південно-західного апеляційного господарського суду м. Одеса по справі, де предметом спору було визнання недійсним рішення загальних зборів ТОВ «Зелене місто М», оформленого протоколом № 1 від 09.09.2019, в частині збільшення статутного капіталу цього товариства через додатковий внесок у вигляді земельної ділянки, яку згодом було відчужено, у задоволенні позовних вимог було відмовлено з огляду на те, що позивач не є і не був учасником ТОВ «Зелене місто М», а звернення до суду з позовними вимогами про визнання недійсним рішення загальних зборів учасників ТОВ «Зелене місто М» про збільшення статутного капіталу товариства є неналежним способом захисту порушеного інтересу [16].

Велика Палата Верховного Суду неодноразово звертала увагу, що застосування конкретного способу захисту права залежить як від змісту права чи інтересу, за захистом якого звернулася особа, так і від характеру його порушення, невизнання або оспорення. Такі право чи інтерес мають бути захищені судом у спосіб, який є ефективним, тобто таким, що відповідає змісту відповідного права чи інтересу, характеру його порушення, невизнання або оспорення та спричиненим цими діями наслідкам. Подібні висновки сформульовані, зокрема у постановках Великої Палати Верховного Суду від 05.06.2018 у справі № 338/180/17, від 11.09.2018 у справі № 905/1926/16, від 30.01.2019 у справі № 569/17272/15-ц [17].

Конституційний Суд України в п. 9 мотивувальної частини рішення від 30.01.2003 № 3-рп/2003 у справі № 1-12/2003 [18] наголошує на тому, що правосуддя за своєю суттю визнається таким лише за умови, що воно відповідає вимогам справедливості і забезпечує ефективне поновлення в правах. Тобто ефективний спосіб захисту має бути таким, що обов'язково відповідає змісту порушеного права та забезпечує реальне поновлення прав особи, за захистом яких вона звернулася до суду, відповідно до вимог законодавства.

Отже, у вищенаведеному прикладі із судової практики ефективної реалізації права на ефективний судовий захист перешкодило неправильне обрання позивачем способу захисту порушеного інтересу, що призвело до відмови у задоволенні позовних вимог. Але водночас відбулася реалізація права на доступ до суду у встановленій формі звернення, реалізація права на судовий розгляд справи, але з погляду ефективності можна констатувати неефективну процесуальну діяльність позивача і, як наслідок, несприятливий результат для нього.

Отже, обрання належного способу захисту позивачем має визначальне значення для ефективності судового захисту та забезпечує успішну реалізацію

права на судовий захист. Водночас на результати захисту в судовому порядку впливають й інші чинники.

По-перше, зміст і якість законодавчих норм, що отримують правореалізацію у судовій діяльності та впливають на її результати. Процесуальна діяльність, що виникає по конкретній господарській справі, обслуговується не окремими нормами, а сукупністю норм, що регламентують відповідний процес, і від їх повноти, узгодженості залежить ефективність розгляду справи загалом, а отже, – і ефективність захисту прав. Загалом процесуальна форма застосування норм права зумовлює форму процесуального доказування сторін. Юридичні правила, установлені законодавцем для суб'єкта застосування норм права, і зокрема для суб'єктів доказування зорієнтовані на реалізацію законодавчої волі у визначеному господарським процесуальним законодавством порядку. Господарське процесуальне законодавство знаходиться у постійному русі і розвитку, одним із векторів спрямування цього розвитку є створення умов для більш ефективного функціонування судової системи.

По-друге, процесуальні можливості сторін щодо захисту своїх прав та інтересів визначає процесуально-правовий механізм відновлення порушеного права, передбачений процесуальним законодавством, що охоплює регулювання послідовності процесуальних дій у процедурі судочинства, і відповідно належну реалізацію матеріальних норм. Досконале законодавство має врегульовувати всі процесуальні питання, які виникають при розгляді судом господарської справи у сучасних соціально-економічних умовах. Саме на досягнення такої мети 15 січня 2020 р. був прийнятий Закон «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України щодо вдосконалення порядку розгляду судових справ», серед важливих нововведень якого стали норми щодо конкретизації підстав касаційного оскарження рішень суду стосовно неправильного застосування судом норм матеріального права чи порушення норм процесуального права. До того ж серед змін у нормативному регулюванні господарського процесу, пов'язаними із карантинном, які спрямовані на забезпечення реалізації права на ефективний судовий захист, з'явилася можливість учасників справи брати участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції поза межами приміщення суду з використанням власних технічних засобів, а підтвердження особи учасника справи здійснюється за допомогою електронного підпису; можливість суду прийняти рішення про обмеження доступу осіб, які не є учасниками судового процесу, на судові засідання під час карантину; можливість суду за заявою учасників справи та осіб, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їхні права, інтереси та/або обов'язки, поновити або продовжити процесуальні строки, якщо причини їх пропуску зумовлені обмеженнями, впровадженими через карантин.

По-третє, безпосередньо судова діяльність щодо застосування і реалізації норм господарського процесуального законодавства та відповідних норм матеріального права впливає на перебіг процесу та результати судового розгляду господарської справи. Не можна заперечувати, що від результатів професійної діяльності суддів, від використання ними дискреційних повноважень залежить ефективна реалізація прав на судовий захист учасниками провадження. Дискреційні повноваження судді у господарському процесі стосуються насамперед процесуальних правовідносин, які можуть розглядатися як вторинні щодо матеріально-правових, стосовно яких виник спір, оскільки суддя може діяти на власний розсуд у чітко встановлених господарським процесуальним законодавством межах [19; с. 32–36]. Розсуд суду визначається комплексом правомочностей суду реалізовувати свої права при розгляді господарської справи на кожній стадії процесу для досягнення мети судочинства. Згідно зі ст. 86 ГПК України суд оцінює докази за своїм внутрішнім переконанням, що ґрунтується на всебічному, повному, об'єктивному та безпосередньому дослідженні наявних у справі доказів. Водночас жодні докази не мають для суду заздалегідь встановленої сили (ч. 1, 2 ст. 86 ГПК України). Можна відзначити, що оцінка доказів судом прямо впливає на формування законного, вмотивованого, повного, неупередженого судового рішення по справі.

У сьогоденних умовах доволі гостро стоїть питання дотримання строків розгляду справи як важливої складової реалізації права на судовий захист. Питання, чи можна розглянути справу у встановлені процесуальним законом строки, вирішує суд. Наприклад, у п. 5.2 Постанови Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду по справі № 917/32/17 суд на основі внутрішнього переконання вирішує питання можливості розгляду цієї конкретної справи у розумні строки. У Постанові зазначається, що з огляду на конкретні обставини справи, а також з урахуванням Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24.02.2022 № 64/2022, Указів Президента України «Про продовження строку дії воєнного стану в Україні» від 14.03.2022 № 133/2022, від 18.04.2022 № 259/2022, від 18.05.2022 № 341/2022, з метою повного, всебічного та об'єктивного розгляду справи, Верховний Суд дійшов висновку про можливість розгляду справи № 917/32/17 у розумний строк, тобто такий, що є необхідним для виконання процесуальних дій і вирішення справи, з метою забезпечення своєчасного судового захисту [20]. Отже, від судової діяльності залежить виконання процесуальних дій, оцінка доказів, своєчасність процесуальних дій і як результат – ефективна реалізація права на судовий захист суб'єктами господарювання.

Висновки. З огляду на проведений аналіз з'ясовано, що у правовій процесуальній сфері під поняттям «ефективність» зазвичай розуміється оцінка досяг-

нення законодавчо закріпленої мети і завдань правосуддя, часто цей термін застосовується для характеристики результатів судової діяльності. У сучасних наукових дослідженнях ефективний судовий захист здебільшого пов'язується з правильно обраним (ефективним, належним) способом судового захисту та виокремлюються критерії ефективності способу захисту. Погоджуючись з таким підходом, вважаємо важливим при обранні способу судового захисту враховувати також фактор дотримання балансу між видом, ступенем небезпечності, обсягом шкідливих наслідків посягань на право (порушення, невизнання, оспорування) з боку відповідача, та обраним позивачем способом захисту з погляду його співмірності із зазначеними показниками, відповідності посяганню і належному правовому закріпленню (в контексті принципу правової визначеності поведінки і передбачуваності її наслідків). Також спосіб захисту не має суперечити імперативним засадам права, бути спрямованим на зловживання правом на захисту.

Вирішуючи спір, суд, із свого боку, повинен надати об'єктивну оцінку наявності порушеного права чи інтересу на момент звернення до господарського суду, а також визначити, чи відповідає обраний позивачем спосіб захисту порушеного права тим, що передбачені законодавством, та чи забезпечить такий спосіб захисту відновлення порушеного права позивача. Як свідчить судова практика, ефективній реалізації права на ефективний судовий захист може перешкодити неправильне обрання позивачем способу захисту порушеного інтересу, що може призвести до відмови у задоволенні позовних вимог. Водночас відбудеться реалізація права на доступ до суду у встановленій формі звернення, реалізація права на судовий розгляд справи, але з погляду ефективності можна констатувати неефективну процесуальну діяльність позивача і, як наслідок, несприятливий результат для нього.

Отже, можна зробити висновок, що обрання належного способу захисту позивачем має вагомий вплив на досягнення ефективності судового захисту. Водночас унаслідок проведеного дослідження визначено, що не тільки правильно обраний спосіб захисту впливає на результати судового процесу. На ефективну реалізацію права на судовий захист сторонами господарської справи впливають й інші чинники, а саме:

- зміст і якість законодавчих норм, що отримують правореалізацію у судовій діяльності та впливають на її результати;

- процесуально-правовий механізм відновлення порушеного права передбачений процесуальним законодавством, що охоплює регулювання послідовності процесуальних дій у процедурі судочинства, і відповідно належну реалізацію матеріальних норм та визначає процесуальні можливості сторін із захисту своїх прав та інтересів;

– судова діяльність, яка впливає на перебіг процесу та результати судового розгляду господарської справи; від якості судової діяльності залежить виконання процесуальних дій, оцінка доказів, своєчасність здійснення процесуальних дій і як результат – ефективна реалізація права на судовий захист суб'єктами господарювання.

Перспективною для подальших наукових досліджень є розробка інших важливих чинників, що впливають на ефективність захисту прав у господарському судочинстві, до яких можна віднести визначення належної юрисдикції, а також можливість держави забезпечити право на судовий захист в умовах реформування судочинства та законодавства.

Список використаних джерел

1. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948 р. ГА ООН. URL: <https://www.coe.int/uk/web/compass/the-universal-declaration-of-human-rights>
2. Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції: Закон України у редакції від 13.03.2006 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/475/97-%D0%B2%D1%80#Text>
3. Ухвала Господарського суду Тернопільської області від 16.02.2022 р. у справі № 921/98/22. URL: <https://youcontrol.com.ua/catalog/court-document/103401599/>
4. Кузьмина С. А. Защита интересов субъектов хозяйствования от недобросовестной конкуренции: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04 «Хозяйственное право, хозяйственно-процессуальное право» / НАН Украины, ИЭПИ. Донецк, 2000. 194 с.
5. Рішення Конституційного Суду України від 30 січня 2003 року № 3-рп/2003. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-03#Text>
6. Демченко А. О., Момот О. І. Про сутність понять «ефективність» та «результативність» в економіці. *Економічний вісник Донбасу*. 2013. № 3(33). URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/123349/27-Demchenko.pdf?sequence=1>
7. Куракін О. М. Аналіз співвідношення категорії «ефективність правового регулювання» і суміжних понять. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 2. С. 7–10.
8. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави: навч. посібник. Вид. 5-е. Київ: Атіка. 2001. 176 с.
9. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Салах Шейх проти Нідерландів». URL: <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=001-105480&filename=CASE%20OF%20SALAH%20v.%20THE%20NETHERLANDS%20-%20%205BUkrainian%20Translation%20.pdf>
10. Рішення Європейського суду з прав людини від 29.06.2006 по справі «Пантелеєнко проти України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_274#Text
11. Рішення Європейського суду з прав людини від 17.07.2008 «Каїч та інші проти Хорватії». URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/82383088>
12. Пільков К. Способи захисту права власності на землю та інше нерухоме майно: критика «книжного володіння». *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 4. С. 47–58.

13. Грицаєнко О. Л. До питання ефективності захисту прав особи в адміністративному судочинстві. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. Том 31(70). Ч. 2. 2020. № 2. С. 53–58.
14. Петруня В. В. Поняття та система способів захисту прав суб'єктів господарювання: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04. Одеса, 2019. 20 с.
15. Способи захисту прав та інтересів: поняття, види, реалізація принципу верховенства права при застосуванні способів захисту. *Захист прав та інтересів учасників майнових відносин: питання теорії і практики*: колективна монографія / за заг. ред. д-ра юрид. наук, доцента І. Ф. Коваль. Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса. 2020. 272 с.
16. Постанова Південно-західного апеляційного господарського суду м. Одеси від 08.04.2021 р. у справі № 916/2164/20. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/87734066>
17. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 05.06.2018 у справі № 338/180/17. URL: https://verdictum.ligazakon.net/document/74963905?utm_source=biz.ligazakon.net&utm_medium=news&utm_content=bizpress01
18. Рішення Конституційного Суду України від 30.01.2003 р. у справі № 1–12/2003. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-03#Text>
19. Ніколенко Л. М. Дискреційні повноваження господарського суду: межі та умови їх реалізації. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2013. № 6–2. Том 2. С. 32–36.
20. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 14.04.2021 р. по справі № 917/32/17. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/104710993>

References

1. Zahalna deklaratsiia prav liudyny vid 10.12.1948 r. HA OON. URL: <https://www.coe.int/uk/web/compass/the-universal-declaration-of-human-rights>
2. Pro ratyfikatsiiu Konventsii pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod 1950 roku, Pershoho protokolu ta protokoliv № 2, 4, 7 ta 11 do Konventsii: Zakon Ukrainy u redaktsii vid 13.03.2006 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/475/97-%D0%B2%D1%80#Text>
3. Ukhvala Hospodarskoho sudu Ternopilskoi oblasti vid 16.02.2022 r. u spravi № 921/98/22. URL: <https://youcontrol.com.ua/catalog/court-document/103401599/>
4. Kuzmina, S. A. (2000). Zashchita interesov subyektiv khozyaystvovaniya ot nedobrosovestnoy konkurentsii: dis. ... kand. yurid. nauk: 12.00.04 «Khozyaystvennoye pravo, khozyaystvenno-protsessualnoye pravo» / NAN Ukrainy, IEPI. Donetsk, 2000. 194 s.
5. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy vid 30 sichnia 2003 roku № 3-rp/2003. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-03#Text>
6. Demchenko A. O., Momot O. I. (2013). Pro sutnist poniat «efektyvnist» ta «rezultatyvnist» v ekonomitsi. *Ekonomichnyi visnyk Donbasu*. № 3(33). URL: <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/123349/27-Demchenko.pdf?sequence=1>
7. Kurakin, O. M. (2016). Analiz spivvidnoshennia katehorii «efektyvnist pravovoho rehuliuvaniya» i sumizhnykh poniat. *Aktualni problemy vitchyznianoï yurysprudentsii*. № 2. S. 7–10.
8. Rabinovych, P. M. (2001). Osnovy zahalnoi teorii prava ta derzhavy: navch. posibnyk. Vyd. 5-e. Kyiv: Atika. 176 s.
9. Rishennia Yevropeiskoho sudu z prav liudyny u spravi «Salakh Sheikh proty Niderlandiv». URL: <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=001-105480&filename=>

10. Rishennia Yevropeiskoho sudu z prav liudyny vid 29.06.2006 po spravi «Panteleienko proty Ukrainy». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_274#Text
11. Rishennia Yevropeiskoho sudu z prav liudyny vid 17.07.2008 «Kaich ta inshi proty Khorvatii». URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/82383088>
12. Pilkov, K. (2021). Sposoby zakhystu prava vlasnosti na zemliu ta inshe nerukhome maino: krytyka «knyzhnoho volodinnia». *Pidpriumnystvo, hospodarstvo i pravo*. № 4. S. 47–58.
13. Hrytsaienko, O. L. (2020). Do pyttannia efektyvnosti zakhystu prav osoby v administratyvnomu sudochynstvi. *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho. Serii: yurydychni nauky*. Tom 31(70). Ch. 2. № 2. S. 53–58.
14. Petrunia, V. V. (2019). Poniattia ta systema sposobiv zakhystu prav subiektiv hospodariuvannia: avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.04. Odesa. 20 s.
15. Sposoby zakhystu prav ta interesiv: poniattia, vydy, realizatsiia pryntsyphu verkhovenstva prava pry zastosuvanni sposobiv zakhystu (2020). *Zakhyst prav ta interesiv uchashnykiv mainovykh vidnosyn: pyttannia teorii i praktyky: kolektyvna monohrafiia / za zah. red. d-ra yuryd. nauk, dotsenta I. F. Koval. Vinnytsia: DonNU imeni Vasylia Stusa. 272 s.*
16. Postanova Pivdenno-zakhidnoho apeliatsiinoho hospodarskoho sudu m. Odesy vid 08.04.2021 r. u spravi № 916/2164/20. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/87734066>
17. Postanova Velykoi Palaty Verkhovnoho Sudu vid 05.06.2018 u spravi № 338/180/17. URL: https://verdictum.ligazakon.net/document/74963905?utm_source=biz.ligazakon.net&utm_medium=news&utm_content=bizpress01
18. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy vid 30.01.2003 r. u spravi № 1-12/2003 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-03#Text>
19. Nikolenko, L. M. (2013). Dyskretsiini povnovazhennia hospodarskoho sudu: mezhi ta umovy yikh realizatsii. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Ser.: Yurysprudentsiia*. № 6–2. Tom 2. S. 32–36.
20. Postanova Verkhovnoho Sudu u skladi kolehii suddiv Kasatsiinoho hospodarskoho sudu vid 14.04.2021 r. po spravi № 917/32/17. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/104710993>

Oleksandr Bielomiestnov. Efficiency of Implementation of the Right to Judicial Protection by Business Entities

The article is devoted to the study of issues of effective implementation of the right to judicial protection by business entities. The issue of increasing the level of effectiveness of judicial protection is important both for law enforcement practice and for the development of theoretical research.

The search for ways to improve the legislative regulation of these relations is carried out by finalizing the factors that affect the effective implementation of the right to legal protection by business entities. The article analyzes the legislative trends to expand the list of possible ways of protecting violated rights in the economic sphere, and considers novel economic procedural legislation. On the basis of the practice of the European Court of Human Rights and the materials of domestic judicial practice, the problems of choosing and applying effective methods of judicial protection in the conditions of reforming economic justice are investigated.

The rule of law, as a fundamental principle of economic litigation, determines the focus of the judiciary on achieving justice and providing effective protection to all participants in economic

relations. The Constitution of Ukraine recognizes the right of everyone to protect their rights and freedoms from violations and illegal encroachments by any means not prohibited by law. The constitutional guarantees of the objective right to judicial protection are: the right to apply to the court for protection; initiating a case in the commercial court; quick impartial consideration of the case by an independent court; actual execution of the court decision; possibility of appeal and cassation appeal.

It is considered important when choosing a method of legal protection to take into account the factor of maintaining a balance between the type, degree of danger, the amount of harmful consequences of infringements on the right by the defendant, and the method of protection chosen by the plaintiff. It is concluded that the results of legal protection are influenced by other factors that determine the effectiveness of the exercise of the right to legal protection by economic entities, namely: the content and quality of legislative norms; the procedural and legal mechanism for restoring the violated right is provided for by the procedural legislation; judicial activity that affects the course of the process and the results of the judicial review of an economic case.

Keywords: regulation of social relations; economic and legal responsibility; protection of the rights and interests of business entities; effective legal protection, business entity.

УДК 347.42, 349.414

DOI 10.31558/2786-5835.2022.2.13

Липницька Євгенія Олександрівна,

кандидат юридичних наук, доцент,

*доцент кафедри господарського та адміністративного права
Донецького національного університету імені Василя Стуса,*

Новошицька Валерія Ігорівна,

кандидат юридичних наук,

*старший викладач кафедри інформаційного,
господарського та адміністративного права*

Національного технічного університету України

«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

ОСОБЛИВОСТІ СТЯГНЕННЯ ОРЕНДНОЇ ПЛАТИ ЗА КОРИСТУВАННЯ ЗЕМЕЛЬНОЮ ДІЛЯНКОЮ КОМУНАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ ПІД ОБ'ЄКТАМИ НЕРУХОМОГО МАЙНА

У статті досліджено питання стягнення орендної плати за користування земельною ділянкою комунальної власності під об'єктами нерухомого майна за відсутності оформленого права на неї. Зазначається, що непоодинокими є випадки фактичного користування особами земельними ділянками, на яких розташовані належні їм будівлі, без укладання договору оренди землі, внаслідок чого порушуються права та інтереси територіальної громади через неодержання грошових коштів у розмірі орендної плати за користування земельною ділянкою.

Проаналізовано різні підходи у правозастосовчій практиці щодо стягнення орендної плати за користування земельною ділянкою під об'єктом нерухомого майна. Зазначається, що довгий час суди стягували ці кошти як збитки у вигляді неодержаного доходу. Однак останнім часом при вирішенні таких спорів застосовується підхід, що відносини з фактич-